

KIRJA-ARVIO:

SETUKAISRUNOUTTA SUOMEKSI

Suhonen, Seppo (toim.) 2006: Pekko. Setukaiseepos. Laulanut Anne Vabarna, suomentanut Seppo Suhonen, runoasuun muotoilleet Kai Nieminen ja Seppo Suhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1082. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 305 sivua.

Kati Heinonen

Lähes 8000-säkeisen Pekko-runoelman (setuksi Peko) merkitsi Anne Vabarnalta muistiin tämän poika Ivo vuonna 1927, mutta ensijulkaisu setunkielellä sai odottaa vuoteen 1995 (Hagu & Suhonen). Nyt teoksesta on ilmestynyt Seppo Suhosen suomentama, suurelle yleisölle suunnattu laitos.

Runon synty- ja toimitushistoria on monivaiheinen ja sen luonne Kristin Kuutman (2006, 16–17) sanoin hybridinen. Anne Vabarna loi runon tuntemansa laulu- ja tarinaperinteen pohjalta, joitain pyydettyjä tai itselleen tärkeitä teemoja itse sepittäen ja elämäkokemuksiaan hyväksi käyttäen. Työ lähti käyntiin etelävirolaisen kerääjän Paulopriit Voolaisen luomasta sankarirunosta, hänen eeposhaaveestaan ja Vabarnalle lähettämästä teemalistasta, jossa keksitty setujen myyttinen kuningas yhdistyy sadonjumala Pekon hahmoon. (Hagu 1995; Kuutma 2006, 131–182; Suhonen 2006.)

SYNTY- JA TOIMITUSHISTORIA

Viron kaakkoiskulmassa nykyään suurelta osin Venäjän puolella sijaitseva Setumaa liitettiin osaksi vuonna 1918 syntyneellä Viron tasavallalla Tarton rauhassa vuonna 1920. Ortodoksiset setut toisaalta joutuivat, toisaalta pääsivät sivistämis- ja virolaistamispöytäkirjojen piiriin, ja erityisesti heidän lauluperinteensä nostettiin vähitellen sekä paikalliseksi että valtakunnalliseksi kulttuurisymboliksi. Tämä muutti myös paikallisyhteisön suhdetta omaan lauluunsa: yhtä lailla arkeen kuin juhlaan liittyvästä, lähes jokaisen jollain tasolla taitamasta laulusta tuli myös maankuulujen, juhlittujen

”lauluemojen” estraditaidetta. Lauluemojen luomisessa ja esiin nostamisessa tärkeä rooli oli suomalaisella kansanmusiikintutkijalla A. O. Väisäsellä, joka oli erityisen innoittunut setujen monipuolisista kuorolaulutavoista sekä (esi)laulajan kyvystä improvisoida perinteisen runokielen keinoin (Viidalepp 1970, 79; Väisänen 1990). Anne Vabarna sai itsensä esille lauluemoksi juuri Väisäsen kautta, ja Väisänen merkitsi muistiin hänen ensimmäisen 6621-säkeisen, eepoksen mittoihin yltävän kaksoisrunonsa Neidon kuololaulu ja suuret häät (Honko 2003). Ilmeisesti pitkiin eeposmuotoihin päätyminen syntyi ennen kaikkea Vabarnan halusta saada äänensä kuuluville: pitkää runoa kerääjät arvostivat eniten, vaikka muodolle ei perinteisessä setukulttuurissa ollut malleja. (Erityisesti Kuutma 2006, 131–151, 157–161; Hagu 2002).

Paulopriit Voolaine toimi ensimmäisten setunkielisten lukemistojen päätoimittajana. Väisänen kirjoitti lukemiston toiseen osaan lauluemoista ja laulutavoista, Voolaine puolestaan kaiken muun ohella hieman fragmentaarisen, proosa- ja uskomusperinteiden pohjalta kehitetyn runoelman setukaisten kuninkaasta (Hagu 1995, 18–21; Kuutma 2006, 154; Suhonen 2006, 14). Paul Hagun (1995, 18–21) arvion mukaan Voolaisen runoelma oli poeettisesti kömpelö, mutta toimi pohjana yhteistyölle Anne Vabarnan kanssa. Voolaisen toimintaa sävytti haave setukaisten kansaneepoksesta. Eeposkeskustelu oli leimannut virolaista kansanrunouden harrastusta pidempäänkin: verrattuna *Kalevalaan Kalevipoeg* on ”keksitympi”, sillä on vähemmän kiinnekohtia kansanrunouteen sekä temaattisella että poeettisella tasolla, mikä etenkin tutkijoiden piirissä nähtiin puutteena. Toisaalta tämä toimi myös esimerkkinä siitä, miten eeposrunoelma voidaan koota, vaikka virolaisesta perinteestä ei juuri löydykään stereotyyppisiä eepoksen tunnuksia, sotaisaa sankarirunoutta ja jylhiä myyttiaiheita. (Hagu 1995; 2002; Honko 2003; Kuutma 2006, 131–182; Suhonen 2006.)

Anne Vabarnan kaksi pitkää runoa saivat odottaa julkaisemistaan (Hagu & Suhonen 1995; Honko 2003). Tähän oli monia syitä. A. O. Väisäsen tapauksessa useat julkaisuhaaveet suomalais-ugrilaisten kansojen runo- ja musiikkiperinteistä jäivät muiden töiden alle. Voolaisen osalta on arveltu, että aika oli jo osin ajanut eeposhaaveiden ohi ja toisaalta eepos ei täysin vastannut hänen odotuksiaan (Kuutma 2006, 2006–207). Vabarna keskittyi siihen, minkä taisi mestarillisesti: syntymän, häiden ja kuoleman kuvaukseen, omien kokemustensa ja setuperinteen ympärille keskittyvään kerrontaan. Hänen runokeinojen ja mitan variaatioiden hallintansa on taidokasta (ks. Hagu & Suhonen 1995, Honko 2003). Naisen elämänpiiri, harras ortodoksisuus ja kansantavat sekoittuvat nykynäkökulmasta kiehtovalla tavalla, mutta Voolaisen hahmottelema perinteinen sankariepos toteutuu lyirisempänä kuin hän luultavasti oli ajatellut.

Eepos kertoo Pekon syntymästä, kasvamisesta, kosimisretkestä ja häistä, äidin kuolemasta, sotaan lähdöstä ja taistelusta, siitä miten Essu eli Jeesus kruunaa Pekon kuninkaaksi ja miten Pekko lopulta, ennustuksia kerrottuaan kuolee. Hänet haudataan, ja haudan päälle rakennetaan kirkko, mikä viittaa setuille keskeiseen Petserin luostariin. Eepoksen loppuosassa kerrotaan Jeesuksen teoista ja Pekon ennustusten (sodat, setujen muutto Siperiaan viljelysmaan perässä) toteutumisesta. Kuten monet ovat todenneet, oman elämänpiirinsä ja kulttuurinsa kuvaajana Vabarna on vahvimillaan: väkevimpinä esiin nousevat syntymän, naimisiinmenon ja kuoleman teemat.

Lyhyempiä ovat esimerkiksi taistelukuvaukset, jotka Vabarna sepitti pitkälti ilman setuperinteen tukea. (Hagu 1995; Honko 2003; Kuutma 2006; Suhonen 2006.)

RUNOUDEN KÄÄNTÄMISEN IKUISUUSKYSYMYKSET

Karkeasti ottaen runouden kääntämisen mahdollisuudet sijoittuvat jatkumolle kompromisseja, joiden toisessa päässä pyritään luomaan toisen kielen keinoin poeettisesti alkuperäisen veroista runoa, toisessa taas kääntämään sisältö ja muoto mahdollisimman sanatarkkaan. Tässä tapauksessa tasapainoilu kallistuu luettavuuden ja poeettisen nautittavuuden puolelle: teksti on selkeää, se leikittelee erilaisilla rytmeillä ja säerakenteilla pyrkien välittämään sisällön säetasolla. Kirjailija Kai Niemisen ottamista mukaan käännoksen viimeistelyvaiheeseen täytyy kiittää. Tuntuu myös onnistuneelta ratkaisulta, että runoa ei ole lähdetty kääntämään klassiselle kalevalamitalle, vaikka kalevalamitan rytmit kuuluvat käännoksen pohjalla läpi runon. Monirytmisyydessään käännoös soitti mielessäni kaikuja niin sanotuista välimuotoisista lauluista, erilaisten riimillisten kansanlaulujen poljennosta, virolaisten vanhojen runojen paikoin monitavuisemmista rytmeistä, modernista vapaamittaisesta runosta, hetkittäin jopa itkuista. Välillä liikutaan proosailmaisun suuntaan, ja paikoin on viisaasti tehty valinta sisällön välittämisen hyväksi säkeen töksähtämisen kustannuksella.

Pekko-runon teksti on muokkautunut monessa toimitushistoriallisessa vaiheessa. Voolaisen ja Vabarnan välisestä yhteistyöstä ei kovin paljon lähteitä ole (Kuutma 2006, 157–164). Anne Vabarna saneli (tai resitoi, Kuutma 2006, 159) runon: sanellessa säkeet voivat – laulajasta ja alueesta riippuen – olla rakenteeltaan hieman erilaisia kuin ne olisivat lauletuissa muodoissaan. Setujen lauluthan perustuvat erilaisille mittatyypeille, joista monet ovat kalevalamitan kaltaisia, toiset siitä etäämmällä: niiden katsominen pelkästään kalevalamitan ideaalin läpi tekisi vääryyttä runokeinojen rikkaukselle. Erilaisilla melodioilla säkeet saattavat saada hyvinkin erilaisia ilmiäsuja, ja Vabarnan hääepos käyttää hyväkseen myös refrängejä ja itkusäkeitä (ks. esim. Honko 2003, 248, 306). Pekko-runossa mitallinen ilmaisu on yhtenäisempää, lisätavuihin ja seitsentavuisine säkeineenkin melko lähellä klassista kalevalamittaa (ks. Hagu & Suhonen 1995).

Vabarnan poika Ivo (Ivan) kirjoitti runon paperille (Kuutma 2006, 159; Suhonen 2006, 21). Paul Hagu puolestaan toimitti tekstin sen ensijulkaisua (Hagu & Suhonen 1995) varten. Hän yhtenäisti teoksen kielellistä asua nykyortografian suuntaan, lisäsi välimerkit ja korjasi käsikirjoituksen ilmeisiä virheitä. Hänen käsialaansa on suomennoksenkin noudattelema jaottelu otsikoituihin jaksoihin. Ensimmäistä julkaisua toimitettaessa tekstistä poistettiin joitain setuille tyypillisiä, ennen kaikkea laulullisuuden liittyviä rytmillisiä lisätavuja, joita Vabarna oli käyttänyt etenkin paralleelisäkeiden ensimmäisissä säkeissä niin, että teoksen pitkälti säepareille perustuva rakenne korostui. Julkaisussa tämä korvattiin sijoittamalla kaksi säettä riville. (Hagu 1995; Suhonen 2006, 21.) Paikoittaiset yksittäiset säkeet ovat pääosin omilla riveillään, mitä ei otettu huomioon säepareittain etenevässä numeroinnissa (Hagu & Suhonen

1995). Suomennoksessa säkeet on jälleen jaettu omille riveilleen, ja käännös välittää sisällön tasolla myös paralleelirakenteet. Setunkielisen ja suomenkielisen julkaisun säenumerot eivät näiden säkeenumeroimismuutosten takia mene täysin yksin.

KENELLE KIRJA TEHDÄÄN?

Pekon nyt ilmestynyt käännös on nähdäkseni tarkoitettu suurelle yleisölle: tieteellinen editio se ei pyri olemaan, vaikka kääntämisen periaatteista onkin tehty selkoa lähes tieteellisellä tarkkuudella (ks. myös Suhonen 2002). Ratkaisu tuntuu hyvältä: tieteellinen editio olisi käyttökelpoisempi englanniksi toimitettuna, ja sen yhteyteen kaipaisi käännöksen rinnalle toimittamatonta, mahdollisesti kommentoitua alkuperäistekstiä ja sanatarkkaa, sisältöön keskittyvää käännöstä – samaan tapaan kuin Lauri Hongon (2003) (pää)toimittamassa Vabarnan hääepiikassa. Suhosen kiitospuhe herättää toiveen siitä, että Kristin Kuutmalla kenties olisi valmisteilla tämänkaltainen julkaisu.

Käännös on selkeästi tarkoitettu luettavaksi ja nautittavaksi. Hieman tämän kanssa riitelee rakenteensa puolesta kiireellä kirjoitetun tuntuinen, etenkin runon tyyli-
piirteiden esittelyn osalta tieteellisesti painottunut johdanto. Suhosen esipuhe vuoden 1995 julkaisussa tuntuu kompaktimpana toimivammalta, vaikka laajemmassa versiossa on paljon mielenkiintoista tietoa. Hienoa on ensisijaisesti virolaisten tutkimuslähteiden käyttö. Suomalainen lukija saattaa tosin hämmentyä joistain yksityiskohdista, kuten termeistä rekimitta, rekilaulu ja rekivärssy, jotka virolaisen terminologian (regilaul, regivärss) mukaisesti viittaavat virolaiseen ”kalevalamittaiseen” runoon, eivät uusimit-
taiseen kansanlauluun kuten rekilaulu Suomessa. Tuntuu siltä, että kustannustoimittaja ja huolellinen kohderyhmän pohtiminen olisivat parantaneet kirjan kokonaisuuden luettavuutta niille, jotka tulevat asiantuntijapiirien ulkopuolelta.

Setukaisten kulttuuri on herättänyt kiinnostusta myös Suomessa: etenkin kansanmusiikki- ja ortodoksipiireissä on tehty matkoja Setumaan praasniekoille lauluja kuuntelemaan ja oppimaan. Käännös tuo kieltä taitamattomille luettavaksi seturunoutta, jolle myös jotkut nykykulttuurin piirteet (kuten leikkimielinen, vuosittainen Setujen varakuninkaan kruunaaminen, ks. Kuutma 2006, 220) pohjaavat ja joka sisältää monia vanhalle laulukulttuurille keskeisiä teemoja. Pekon kummatkin julkaisut ovat saaneet motivaationsa pitkälti kulttuuripolitiikan kautta: ensimmäinen toi alkukielisen tekstin luettavaksi ja nosti tekstin ilmeisesti eepoksen asemaan setujen keskuudessa (Kuutma 2006, 214–223), toinen tuo tarinan suomenkielellä luettavaksi nimenomaan setukaiseepoksena.

KIRJALLISUUS

KUUTMA, KRISTIN 2006: *Collaborative Representations: Interpreting the Creation of a Sámi Ethnography and a Seto Epic*. FF Communications 289. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.

KATI HEINONEN

HAGU, PAUL 1995: Saateks. – Hagu, Paul & Suhonen, Seppo (toim.), *Setu rahvuseepos – Setukaiseepos – The Setu Epic PEKO*. Laulanut Anne Vabarna. Kuopio: Snellman-instituutti.

— 2002: Epic Works of the Setu Singer Anne Vabarna. – Honko, Lauri (ed.), *The Kalevala and the World's Traditional Epics*. Studia Fennica Folkloristica 12. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HAGU, PAUL & SUHONEN, SEppo (toim.) 1995: *Setu rahvuseepos – Setukaiseepos – The Setu Epic PEKO*. Laulanut Anne Vabarna. Kuopio: Snellman-instituutti.

HONKO, LAURI (in collaboration with Honko, Anneli & Hagu, Paul) 2003: *The Maiden's Death Song and the Great Wedding: Anne Vabarna's Oral Twin Epic written down by A. O. Väisänen*. FF Communications 281. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.

SUHONEN, SEppo 2002: Translating Peko. – Lauri Honko (ed.), *The Kalevala and the World's Traditional Epics*. Studia Fennica Folkloristica 12. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

— 2006: Johdanto. – Suhonen, Seppo (toim.), *Pekko. Setukaiseepos*. Laulanut Anne Vabarna, suomentanut Seppo Suhonen, runoasuun muotoilleet Kai Nieminen ja Seppo Suhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1082. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

VIIDALEPP, RICHARD 1970: A. O. Väisänen Viron kansansävelmiä keräämässä. *Kalevalaseuran vuosikirja* 50, 74–84.

VÄISÄNEN, A. O. 1990: *Hiljainen haltioituminen. A. O. Väisänen tutkielmia kansanmuusiikista*. Toim. Erkki Pekkilä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Filosofian maisteri Kati Heinonen on helsinkiläinen folkloristiikan jatko-opiskelija.